

MÖVZU 2. İqtisadiyyatın idarə edilməsi xüsusiyyətlərinin təkmilləşdirilməsi və regional problemlər

- 2.1. İqtisadi idarəetmə və onun mahiyyəti**
- 2.2. İqtisadi idarəetmənin əsas xüsusiyyətləri**
- 2.3. Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsi**
- 2.4. İqtisadi idarəetmə xüsusiyyətlərinin təkmilləşdirilməsi**
- 2.5. Regional problemlər**

2.1. İqtisadi idarəetmə və onun mahiyyəti

İdarəetmə latın mənşəli administratio sözündə götürülüb, mənası müəyyən fəaliyyət növünü xarakterizə edən universal vasitədir, yəni ictimai əhəmiyyət kəsb edən məqsədlərə nail olmaq üçün həyata keçirilən hərəkətlər məcmusudur.

İdarəetmə daha geniş mənada_nəyinsə (və ya kiminsə) üzərində rəhbərliyin həyata keçirilməsi deməkdir.

İdarəetmənin ümumi anlayışının məzmununu aşağıdakı əlamətlərlə xarakterizə olunur:

- **İdarəetmə** özlərinin bütövlüyünü təmin edən ayrı-ayrı təbiətli təşkil edilmiş sistemlərin funksiyasıdır, yəni onların qarşısında duran vəzifələrə nail olmaq, onların strukturunu saxlamaq, onların fəaliyyətində tələb olunan rejimin saxlanmasını təmin edən funksiyadır.
- **İdarəetmə** sistemi təşkil edən ünsürlərin qarşılıqlı fəaliyyət əlaqəsinin təşkilinə xidmət edir.
- **İdarəetmə** tam vahid bir sistemin daxili keyfiyyəti olub, özünütəşkilətmə əsaslarında daim qarşılıqlı əlaqədə olan subyekt və obyekt kimi əsas elementlərin vəhdətindən ibarətdir.
- **İdarəetmə** elementlərin sistemini təşkil edən daxili qarşılıqlı əlaqələri nəzərdə tutmaqla yanaşı, həm də müxtəlif iyerarxiya səviyyəli qarşılıqlı əlaqədə olan bütöv sistemlərin həm sistem daxili, həm də sistemlərarası xarakterli idarəetmə funksiyalarının həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.
- **İdarəetmə** öz mahiyyətinə görə subyektin obyektə idarəetmə təsirinin göstərilməsindən ibarət olub, məzmunu sistemin qaydaya salınmasından, onun mövcudluğunun və inkişafının qanunauyğunluqlara tam müvafiq olaraq fəaliyyət göstərməsinin təmin edilməsindən ibarətdir.
- **İdarəetmə** o zaman real hesab olunur ki, obyektin idarəetmə subyektinə, sistemin idarə olunan elementinin onu idarə edən elementə faktiki təbəçiliyi vizual xarakter daşıyır.

İdarəetmənin ümumi funksiyaları – elə funksiyalardır ki, bu funksiyalar hər bir idarəetmə prosesinə şamil edilə bilər.

İdarəetmənin ümumi funksiyaları aşağıdakılardır:

- proqnozlaşdırma funksiyası
- doğru məlumat mübadiləsi funksiyası
- planlaşdırma funksiyası
- təşkilətmə funksiyası
- nizamlama və operativ sərəncamvermə funksiyası
- koordinasiya (əlaqələndirmə) funksiyası
- nəzarət funksiyası
- uçot (qeydiyyat) funksiyası
-

İqtisadi idarəetmə - insanların iqtisadi əlaqə və münasibətlərin idarə olunması prosesidir. Bu proses öz mahiyyətinə görə mürəkkəb olub təşkilati və sosial-iqtisadi xarakter daşıyır

Regional siyasət və idarəetmə yuxarıda göstərilən ümumi prinsiplərlə yanaşı yalnız onun özünə aid olan aşağıdakı müəyyən və obyektiv əsaslara söykənməli, obyektiv prinsiplər üzərində qurulmalıdır:

- Hər bir ölkənin regionları arasında məhsuldar qüvvələrin inkişaf səviyyəsinə, istehsalın ixtisaslaşması istiqamətinə, əhalinin tarixən toplanmış əmək verdişlərinə, adət ənənələrinə, həyat səviyyəsinə görə əsaslı fərqlər mövcuddur. Regional idarəetmə regionlar arasında mövcud olan bu fərqləri nəzərə almalı, özünün metod və vasitələrini ona uyğunlaşdırmalıdır.
- Regional idarəetmə elminin ümumi nəzəri- metodoloji əsasını hər bir ölkənin konstitusiyası, sosial-iqtisadi inkişaf və idarəetmə ilə əlaqədar qanunları, digər normativ-hüquqi aktlar, alimlərin idarəetmə, hüquq, iqtisadi nəzəriyyə və fəlsəfə sahəsində ictimaiyyət tərəfindən qəbul olunmuş elmi əsərləri təşkil edir.
- Regional idarəetmə siyasi-hüquqi və iqtisadi-coğrafi əsaslara söykənir. Yəni regional idarəetmə zamanı ölkənin iqtisadi-coğrafi və siyasi-inzibati bölgüsü əsas götürülür. Regional siyasət və idarəetmə bu bölgülər-regionlar üzrə aparılır.
- Regional idarəetmə məqsədli xarakter daşmalıdır. O, ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin daxili tərkib hissəsi kimi qəbul edilməli və bütövlükdə ölkə qarşısında qoyulan vəzifələrin ölkədaxili regionlar miqyasında yerinə yetirilməsinə yönəldilməlidir.
- Regional idarəetmə demokratik mərkəziyyət prinsipi əsasında qurulur. Yəni regionun təşəbbüskarlığını və mənafeyini ön plana çəkir. Mənafeələrə belə yanaşma yerli resursları aşkara çıxarmağa və səmərəli istifadə etməyə şərait yaradır
- Regional idarəetmə ölkənin regionları arasında optimal sürət və nisbətliklərinin, regionların daxilində ayrı-ayrı təsərrüfat sahələrinin inkişafı ilə bütövlükdə regionun

inkişafı arasında optimal nisbət əlaqələrin yaranmasını nəzərdə tutmalıdır.

- Regional siyasət və müvafiq idarəetmə sistemi demokratik cəmiyyətin inkişafının obyektiv qanunauyğunluqlarını və cəmiyyətin konkret dövrdə inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla işlənib hazırlanmalıdır.

Regional idarəetmə ayrı-ayrı regionlara və orada gedən sosial-iqtisadi inkişaf proseslərinə aid informasiyaların, xüsusilə statistik materialların kompleks təhlilinə əsaslanır.

İdarəetmənin üç əsas metodu vardır:

- 1) İqtisadi metod.
- 2) İnzibati-sərəncam metodu.
- 3) Sosial-psixoloji metod.

1) İdarəetmə məqsədlərinə nail olmaq üçün cəmiyyətin iqtisadi qanunlarından istifadə edilməsi və obyektiv iqtisadi mənafehlərin nəzərə alınması əsasında təsərrüfatçılığın həyata keçirilməsi metodlarına idarəetmənin iqtisadi metodları deyilir. İqtisadi metod idarəetmə obyektinin müəyyən tərəflərinə – istehsalın təşkilinə və onun nizama salınmasına, idarəetmə fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə, kollektivin və onun üzvlərinin maddi-mənəvi marağına təsir edir, istehsalın ahəngdar olmasına xidmət edir. İqtisadi metod ilə planlaşdırma, təsərrüfat hesabı, əmək haqqı, qiymət, maddi həvəsləndirmə, maya dəyəri, mənfəət, gəlir və başqa mexanizmlər məqsədyönlü təsirə çevrilir. İqtisadi metodlar ehtiyatların qənaətinə, maya dəyərinin aşağı salınmasına, mal və xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, gəlirin və mənfəətin həcmnin artırılmasına, əmək qabiliyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilir. Buna görə də bəzi ədəbiyyatlarda iqtisadi metodlar təhriketmə metodları kimi adlandırılır.

İqtisadi metodlar bazar sistemində aparıcı mövqeyə malikdir. Bu metodlar vasitəsilə firmaların fəaliyyətinə təsir göstərilir və onlar üçün əlverişli şərait yaradılır.

İqtisadi metodlar aşağıdakı kimi təsnif olunur.

- 1) Kommersiya hesabı;
- 2) Təsərrüfat daxili hesablaşmalar;

Kommersiya hesabı müəssisə və təşkilatın digər müəssisə və təşkilatlarla iqtisadi əlaqələrini, münasibətlərini, hesablaşmalarını əhatə edir.

Təsərrüfat daxili hesablaşmalar isə müəssisənin daxili struktur bölmələri arasında (məsələn, istehsal, satış, marketinq, təchizat şöbələri, sexlər, anbarlar və s. arasında) olan münasibətləri və hesablaşmaları əhatə edir.

İdarəetmənin iqtisadi metodları iqtisadi qanunların, prinsiplərin və müddələrin praktikada istifadə edilməsi mexanizmidir. Bütövlükdə bu metodların resursların bölüşdürülməsi, firmanın iqtisadi inkişaf

istiqamətlərinin düzgün seçilməsi, planlaşdırma və iqtisadi təhlilin elmi səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün böyük əhəmiyyəti vardır.

2) İdarəetmə fəaliyyətində inzibati-sərəncam metodunun həyata keçirilməsi olduqca vacib və əhəmiyyətli məsələlərdən biridir.

İnzibati-sərəncam metodlarından dövlətin, cəmiyyətin qanunlarına, əmək qanunvericiliyinə, habelə sahibkara verilən səlahiyyətlərə əsasən istifadə edilməlidir. Öz növbəsində bu qanunları, qaydaları və aktları pozan sahibkarlar və mütəxəssislər məsuliyyət daşıyırlar.

3) Sosial-psixoloji metod.

Müasir şəraitdə sosial-psixoloji metoda idarəetmə prosesində daha çox əhəmiyyət verilir. Sosial-psixoloji metod işçi heyətinin və onun üzvlərinin sosial və psixoloji maraqlarına təsir göstərmək vasitəsidir.

Sosial-psixoloji metod 2 cür təsnifləşdirilir:

1) Sosial metod.

2) Psixoloji metod.

Sosial metod müəssisədə sosial inkişafı nəzərdə tutmaqla idarəetmənin həyata keçirilməsini tələb edir. Sosial inkişaf işçinin təmin olunması, onun sosial qayğısına qalmaq, həyat səviyyəsini yüksəltmək prosesini əhatə edir.

Psixoloji üsul fərdlərin, qrupun və kollektivin psixologiyasına təsir etməklə idarəetmə fəaliyyətinin həyata keçirilməsidir. İdarəetmənin bu metodu kollektiv arasında psixoloji əhval ruhiyyə yaratmaqla istehsalın inkişafına, keyfiyyətin yaxşılaşdırılmasına və insanlar arasında birgə fəaliyyətin və digər münasibətlərin tənzimlənməsinə yönəldilir. Psixoloji metod aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Psixoloji metod kadrların seçilməsinə, yerləşdirilməsinə, əməyin elmi təşkilinə yönəldilməklə, onların savadını, qabiliyyətini, davranışını, intellektual səviyyəsini, intizamını, mədəniyyətini, qətiyyətini və digər xüsusiyyətlərini nəzərə alır və fərqləndirir.

2.2. İqtisadi idarəetmənin əsas xüsusiyyətləri

Müasir dövrün ən başlıca vəzifəsi sosial-iqtisadi inkişafı təmin etməkdən, iqtisadi potensialı möhkəmləndirməkdən ibarətdir.

Həmin vəzifələrin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi idarəetmə fəaliyyətinin yüksək səviyyədə təşkil edilməsini, idarəetmə sahəsində ümumi və xüsusi metodlardan şüurlu, məqsədəuyğun bir halda istifadə edilməsini tələb edir.

İdarəetmə metodları təsərrüfatçılığın həyata keçirilməsinə xidmət edir və kompleks idarəçilik funksiyalarının icrası ilə əlaqədardır. ***Ona görə də əslində idarəetmə metodu – idarəçilik fəaliyyətinin icra edilməsi vasitəsidir.***

İdarəetmə metodları çoxcəhətli və müxtəlifdir. Həmin metodlar qlobal və lokal məzmunla malik olmaqla öz konkret məzmununa, onların idarəetmə obyektinə, adamlara təsiretmə xarakterinə, təşkilati formalarına və s. görə fərqlənirlər.

İdarəetmənin metodlarının, xüsusilə iqtisadi, normativ-sərəncam və sosial-psixoloji metodların konkret təsərrüfatçılıq, idarəetmə fəaliyyəti üçün mühüm əhəmiyyəti vardır. Bu metodlar sistemi təsərrüfatçılıq fəaliyyətində başlıca yer tutur və idarəetmə elminin öyrənilməsində vacibdir.

İdarəetmənin metodları anlayışı

İdarəetməyə müxtəlif tərəflərdən yanaşmaq olar. Məsələn, istehsalın idarəedilməsi dedikdə, optimal texniki-iqtisadi nəticələr əldə etmək üçün müxtəlif üsullar (iqtisadi, inzibati-təşkilati, ictimai-psixoloji və tərbiyəvi) və vasitələrin köməyi ilə həyata keçirilən fasiləsiz məqsəduyğun ictimai-iqtisadi və təşkilati-texniki proseslər sistemi başa düşülür.

İdarəetmə metodları, birinci növbədə strateji inkişaf vəzifələrinin, iqtisadi qanunların tələblərinin həyata keçirilməsi metodudur. İstər iqtisadi, istərsə də digər qanunların tələbləri avtomatik olaraq həyata keçirilmir; bu, iqtisadiyyatın dinamik vəziyyət alması, xüsusilə plana uyğun fəaliyyət göstərməsi obyektiv olaraq, müəyyən təsiredici vasitələr sisteminin işə salınmasını tələb edir.

İdarəetmə metodları həmçinin qanun və prinsiplərdən istifadə olunma formasıdır. Burada prinsip metoda nisbətən çıxış nöqtəsini təşkil edir və istiqamətverici rola malik olur. İdarəetmənin elmlilik, sosial və təsərrüfat rəhbərliyinin vəhdətliyi prinsipləri və digərləri müəyyən, müvafiq metodların seçilməsi və tətbiqini tələb edir. Metodların seçilməsi və tətbiqi idarə olunan obyekt və proseslərin, hadisələrin xarakterindən, məzmunundan asılıdır. Məsələn, maliyyə, kredit, iqtisadi əlaqələr, mənafelər və s. ilə əlaqədar olaraq iqtisadi metodlar tətbiq olunur. Həm də bu metodlar mərkəzləşdirilmiş, direktiv və qeyri-mərkəzləşdirilmiş qaydada icra edilir. Əmək kollektivlərinin formalaşması, dövlət intizamının təmin edilməsi üçün isə digər metodlar tətbiq edilir.

İdarəetmə qarşıya müəyyən bir məqsədin qoyulması ilə başlayır və praktiki nəticə əldə olunması ilə başa çatır. Bir məqsədə nail olduqdan sonra

yeni məqsədlər meydana çıxır. Bu proses idarəedilən sistemin vəziyyəti və sistemlər arasında qarşılıqlı münasibətlərdən doğan arzu, imkan, zərurət, icra və nəticənin əldə edilməsini əhatə edir. İdarəetmə prosesi müəyyən fəaliyyət növünün məcmusundan ibarətdir və daima təkrar olunur. Bu prosesi aşağıdakı qrafiki formada təsvir etmək olar (sxem 1).

İdarəetmənin məqsədyönlülüyü

İdarəetmənin məqsədi (məqsədyönlülüyü)			
İstehsal prosesi (İstehsalın vəziyyəti)		İdarəetmə prosesi və sistemi (əməliyyatlar və sistemlər)	İstehsalın nəticəsi, nəticə qiymətləndirilməsi

İdarəetmənin məqsədi müəyyən məqsədyönlü təyinat olub, bitmiş fəaliyyətin məcmusundan ibarətdir. İdarəetmənin məqsədi öz məzmununa görə obyektiv xarakter daşıyır. Lakin subyektiv idarəetmə məqsədlərinə də təsadüf etmək olar. Ona görə də ən başlıca məsələ məqsədin düzgün müəyyən edilməsi və yüksək səviyyədə əsaslandırılmasıdır. Məqsəd ayrı-ayrı adamlar, idarə orqanları tərəfindən mövcud resursları, imkanları, habelə perspektiv inkişaf dövrünün vəzifələri nəzərə alınaraq elmi səviyyədə müəyyən edilməlidir. Məqsədlər öz məzmununa, icra edilmə müddətinə və səviyyəsinə görə fərqlənirlər. Məsələn, məqsəd istehsal, iqtisadi, sosial xarakterli, müəssisə, sahə, xalq təsərrüfatı səviyyəli, cari, orta müddətli və uzunmüddətli ola bilər.

Müxtəlif idarəetmə mərhələlərində müxtəlif aspektli məqsədlərin düzgün formalaşması dövlətin iqtisadi strategiyası üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. İrəli sürülmüş məqsədlərin icra edilməsi ona nail olma vasitələrini, metodlarını tələb edir. **Burada idarəetmə proseslərinə məqsədli yanaşma prinsipial əhəmiyyətə malikdir. Məqsədli yanaşma özü də bir metod formasıdır.** O idarəetmə məqsədlərinin elmi cəhətdən əsaslandırılmasını, onun ardıcıl olaraq həyata keçirilməsini, həmin sosial-iqtisadi, elmi-texniki məqsədlərin xalq təsərrüfatının son nəticələri ilə əlaqələndirilməsini tələb edir. Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi müəyyən metodların (üsulların) köməyi ilə edilir. İstehsalı idarəetmə metodları idarə aparatı işçilərinin idarəetmə prosesində baş verən işlərin hansı üsullarla, vasitələrlə və qaydalarla yerinə yetirməyi nəzərdə tutur. Konkret desək idarəetmə metodu – idarəetmə

subyektinin müəyyən məqsədi təmin etmək, ona nail olmaq və təsir göstərmək vasitələrinin, imkanlarının, fəndlərinin, girəvələrinin məcmusundan ibarətdir. İdarəetmə metodları istehsalı idarəedənlərin işgüzar fəaliyyət vasitəsi – fəndləri və məqsədə çatmaq arzusu, imkanıdır. ***Metod – istehsal kollektivinə və ya onun hər hansı bir üzvünə məqsədyönlü təsir edilməsinə deyilir.***

Anlayış etibarilə metod – fənd, girəvə, priyom və ya hər hansı idarəetmədə insan fəaliyyətinin fəndlərinin məcmusu, hər hansı məqsədə çatmaq imkanı, hər hansı vəzifənin, tapşırığın, sərəncamın, göstərişin, təlimatın həlli yolları və onların yerinə yetirilməsi vasitəsidir. Bu vasitə ilə müəyyən məqsədə çatmaq üçün adamları fəallaşdırmaq, istiqamətləndirmək, tənzim etmək, təşkil etmək mümkündür. Daha doğrusu, müəyyən bir məqsədi qarşıya qoyduqdan sonra onun yerinə yetirilməsinin daha yaxşı, sərfəli, səmərəli vasitələrini, yollarını, geniş mənada üsullarını axtarmaq lazımdır və bu özü-özlüyündə bir zərurətdir. Bu, birinci növbədə, idarəetmənin mürəkkəb və dinamik vəziyyətində, digər tərəfdən, hər hansı bir məqsədin müəyyən bir təsire, vasitəyə, vasitəçiyə möhtac olmasından irəli gəlir. Heç də təsadüfi deyil ki, idarəetmə metodlarını idarəetmə prosesinin əsas ünsürü adlandırırlar. İdarəetmə metodları və onlardan istifadə edilməsi idarəetmənin təşkilinə, istehsalın ahəngdarlığına və səmərəliliyinə çox böyük təsir edir. Metodlar idarəetməyə və istehsala, onu həyata keçirən kollektivin fəaliyyətinə, onların yaradıcılıq, işgüzarlıq, səriştəlik fəallığının yüksəlməsinə, səfərbəyliyinə, qarşıya qoyulmuş müəyyən fəaliyyət proqramının vaxtlı-vaxtında yerinə yetirilməsinə kömək edir.

İdarəolunan obyektə təsir vasitəsi olan metodlar sistemi idarəetmə vəzifələrinin necə və hansı vasitələrlə, yollarla yerinə yetirilməsini müəyyən edir.

Ümumiyyətlə, hər hansı proseslərin idarəedilməsi müxtəlif metodların köməyi ilə həyata keçirilir. Odur ki, idarəetmə metodları başqa metodlardan texniki, texnologiya, biologiya metodları prinsipinə fərqlənir və insanların istehsalat-təsərrüfat və birgə əmək fəaliyyətinə təsir etməklə bu və ya digər vəzifənin yerinə yetirilməsində kompleks istifadə olunur. İdarəetmənin ən başlıca əhəmiyyəti idarəetmə proseslərinin dəqiq və düzgün təşkili üçün müasir texnikadan, texnologiyadan, istehsalın və əməyin mütərəqqi formalarından istifadə edilməsinə şərait yaratmaqdan, qarşıya qoyulmuş məqsədi yerinə yetirmək üçün maksimum fəallıq göstərməyi təmin etməkdən ibarətdir. Demək olar ki, metodlar mahiyyətinə görə idarəetmə fəaliyyətinin mühüm vasitəsi hesab olunur, idarəetmənin subyekt tərəfini daimi əks etdirir, onlar müəyyən olunmuş qaydalar və prinsiplər üzrə praktikada istifadə edilir.

İqtisadi metodun mahiyyəti.

İdarəetmənin iqtisadi metodları istehsal münasibətlərinin, obyektiv iqtisadi qanunların, kateqoriyaların dərinədən başa düşülməsi, onlardan geniş istifadə olunması və ümumxalq, kollektiv və şəxsi marağın vahid sisteminin təmin edilməsinə əsasən həyata keçirilir. Bu metodun köməyi ilə planlaşdırma, təsərrüfat hesabı, əmək haqqı, qiymət, kredit, maddi həvəsləndirmə və başqa mexanizmlər məqsədyönlü təsirə çevrilir.

Təsərrüfatın iqtisadi mexanizmi olan əmək haqqı, qiymət, kredit, mənfəət, maliyyələşmə, mükafatlandırma iqtisadi metodun mexanizminə daxildir. Bu sistemə daxil olan iqtisadi vasitələrlə qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsində kollektivin və onun ayrı-ayrı üzvləri arasında maddi həvə yaratmaq, istehsalın səmərəliliyini artırmaq imkanı əldə edilir.

2.3. Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsi

Regional iqtisadi siyasətin işlənilib hazırlanması və regional idarəetmənin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif mexanizmlərdən və metodlardan istifadə olunur.

Regional siyasət və idarəetmənin ən mühüm metodoloji və praktiki vasitəsi **regional məqsədli sosial-iqtisadi inkişaf proqramlarıdır**. Respublika və regionlar üzrə bu proqramlar həm ayrılıqda, həm də strateji inkişaf planlarının daxili tərkib hissəsi kimi hazırlanır.

- Regional siyasət və idarəetmə məsələlərinin işlənilib hazırlanması və tətbiqinə **kompleks yanaşma**
- **bir aspektdən yanaşma.**
- **Sistemli yanaşma.**
- **Riyazi modelləşdirmə**
- **Eksperimentlər metodu**

Azərbaycan Respublikası son bir neçə ildə çox böyük iqtisadi artım tempinə nail olmuş, ölkəyə neft gəlirləri daxil olmağa başlamış və xarici investisiyaların həcmi artmışdır. Belə bir şəraitdə bir sıra sosial problemləri

həll edərək kompleks iqtisadi inkişafı təmin etmək üçün müəyyən maliyyə imkanları yaranır və bu imkanlar ildən ilə artacaqdır. Son illərdə mövcud imkanlardan kompleks sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətində istifadə etmək üçün Azərbaycan hökuməti də müəyyən addımlar atmış və bu məqsədlə yoxsulluğun azaldılması və regional inkişaf kimi iki əsas strateji istiqamət seçilmişdir ki, bunlar da bir-biri ilə sıx bağlıdır. İstər 2003-2005-ci illəri əhatə edən yoxsulluqla bağlı proqramda, istərsə də 2004-2008-ci və 2009-2013-cü illəri əhatə edən regional inkişafı ilə bağlı Dövlət Proqramlarında sosial sferanın inkişafı, xüsusilə də onun infrastruktur təminatı ilə bağlı bir sıra tədbirlər nəzərdə tutulmuş və uğurla həyata keçirilmişdir.

Regional iqtisadiyyatın idarəetməsinin məqsədlərinin müəyyənləşdirməsi çox mürəkkəb bir prosesdir. Regional idarəetmənin əsas məqsədi hər bir ərazinin maraqlarını nəzərə alaraq bütövlükdə ölkənin qarşısında duran iqtisadi, sosial və siyasi məsələlərin həllinə imkan yaratmaqla yanaşı, mövcud iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə etməklə regionun inkişafına nail olmaqdır. Regional idarəetmənin məqsədlərindən biri də hər bir regionda yaşayan insanların tələbatlarının ödənilməsinə və əhəlinin sosial inkişafına şərait yaratmaqdan ibarətdir.

Regional iqtisadi siyasətin məqsədlərini aşağıdakı qruplara ayırmaq olar:

- İctimai-siyasi, yəni regionda sabit və tarazlaşdırılmış ictimai inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsini əhatə edən məqsədlər
- Sosial – regionda əhəlinin sosial həyat vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına təsir edən məqsədlər.
- Mənəvi – dəyərlərin dərk olunması nəticəsində sosial məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün mənəvi potensialın artırılmasını nəzərdə tutan məqsədlər
- İqtisadi – regionda istehsal potensialının artırılması üçün yuxarıda qeyd olunan məqsədlərdən istifadə etməklə istehsal sahələrinin yaradılması və s. məqsədləri
- Təşkilati – regional idarəetmənin obyektiv və subyektiv təşkilati problemlərinin həllinə yönəldilmiş məqsədlər
- İnformasiya – hər bir ərazinin əlamətlərinə və tələbatına uyğun informasiya ilə təmin edilməsi məqsədləri

Dövlətin regional iqtisadi siyasətində başlıca istiqamət yeni istehsal sahələrinin onların inkişafı üçün daha əlverişli şəraitin mövcud olduğu ərazidə yerləşdirilməsinin iqtisadi cəhətdən məqsəduyğunluğunun nəzərə alınmasıdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində regionlarda idarəetmə qəbul olunmuş ümumi dövlət siyasətinə uyğun həyata keçirilməlidir. Regional idarəetmədə əsas obyekt kimi regional-inzibati ərazi və istehsal sahələri çıxış edir. Hər bir regionun inkişaf xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması və onlar arasında mövcud olan fərqlərin minimuma endirilməsi dövlət regional idarəetmə sistemində başlıca funksiyalardan biri hesab olunur. Deməli, bütün regionlarda iqtisadi inkişafın təmin edilməsi, yerli təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə əsas götürülür. Buna görə regionun inkişafı cəxaspektli problemlərin – siyasi, sosial, iqtisadi, mədəni, demoqrafik və digər problemlərin vahid şəkildə həlli yollarının müəyyən edilməsini tələb edir.

Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsinin üsulları

Dövlət regional siyasətin idarə edilməsinin başlıca **üsulları** aşağıdakılardır:

- Ayrı-ayrı kənd təsərrüfatı layihələrinin həyata keçirilməsi və ya sənaye komplekslərinin yaradılması üçün hökumət investisiyalarının qoyulması yolu ilə dövlət maliyyələşdirməsi
- Bu və ya digər regionun sosial və istehsal infrastrukturunun müxtəlif formalarının yaradılması məqsədilə dövlətin maliyyə və digər yardımları, həmçinin xüsusi tədbirlərin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi
- Dövlət büdcəsi hesabına, həmçinin müxtəlif subsidiyalar , aşağı faiz dərəcələri ilə borc və kreditlər, vergi dərəcələrinin aşağı salınması və s. ibarət olan maliyyə yardımının edilməsi
- Regionlarda istehsalın yerləşdirilməsini stimullaşdırmaq məqsədilə maliyyə kompaniya və korporasiyalarında birgə fəaliyyət göstərmək yolu ilə dövlətin maliyyə yardımı

- Sənayenin yüksək təmərküzləşdiyi şəhər və rayonlarda onun inkişafına kapital qoyuluşlarını məhdudlaşdırmaq, yeni sənaye obyektlərinin tikintisini qadağan etmək və əhalinin bu mərkəzlərdə təmərküzləşməsinin qarşısını almaq sahəsində qanunvericilik və maliyyə tədbirlərinin həyata keçirilməsi.

Regional iqtisadiyyatın inkişafı üçün ilk növbədə infrastrukturun yaradılması zəruridir.

İnfrastruktura - əsas fəaliyyətə münasibətdə köməkçi və yardımçı xidmətləri həyata keçirən sfera sayılır. Başqa sözlə desək, infrastruktura – insan tərəfindən yaradılan və bütün cəmiyyətə, maddi istehsalat ümumi sayılan sferadır. Onun fəaliyyət və funksional sferalar üzrə təsnifləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan infrastruktura aşağıdakı növlərə bölünür:

- İstehsal (maddi)
- Sosial
- İnstitutual (təsisat)
- Bazar infrastrukturası

Ölkənin ayrı-ayrı regionlarında tələb olunan infrastrukturun qurulması və regionların iqtisadi resurslarına uyğun istehsal, sosial və digər müəssisələrin yerləşdirilməsi regional iqtisadiyyatın inkişaf istiqamətlərini təmin edir.

Regional iqtisadiyyatın idarə olunması və tənzimlənməsi regionların təsərrüfat həyatına və onunla əlaqədar sosial proseslərə dövlətin məqsədyönlü təsir prosesidir. Bu təsir prosesində dövlətin iqtisadi və sosial siyasəti reallaşır. Regional siyasətin məqsədinə nail olmaq üçün müəyyən qrup tənzimləmə vasitələrindən istifadə olunur

Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsində dövlət tənzimləməsini zəruri edən səbəblər coxdur. Bu səbəblər həm ümumi xarakter daşıyıb bütün regionlara xas olduğuna, həm də hər regionun öz spesifik xüsusiyyətlərindən irəli gəldiyinə görə bütün regionlar üçün ümumidir.

Demokratik inkişaf yoluna yenidən qədəm qoymuş ölkələrdə regional inkişafındəvlət tənzimlənməsi məsələlərinin həllinə diqqətlə yanaşılmalı, bu

prosesəi vacib edən həm ümumi xarakterli, həm də yerli xarakterli spesifik səbəblər nəzərə alınmalıdır.

Artıq xeyli müddətdir ki, Azərbaycan bazar iqtisadiyyatına keçid və sabit inkişaf yolu ilə irəliləyərək iqtisadi inkişafa və tərəqqiyə nail olmuşdur. Lakin ölkə iqtisadiyyatının daha sürətlə və davamlı inkişafını təmin etmək üçün dövlət tərəfindən ona iqtisadi və təşkilati baxımdan müdaxilə zəruridir.

Regional iqtisadiyyatın idarə edilməsində dövlətin tənzimlənməsi olmadan kapital, kredit və maddi vəsaitlər təsərrüfat sahələri və regionlar arasında mənfəət götürmək prinsipilə parəkəndə şəkildə bölünür ki, bu da onların inkişafında mövcud olan qeyri-bərabərliyi daha da kəskinləşdirir. Belə vəziyyət, şübhəsiz demokratik inkişaf yolunu seçmiş dövlətlərdə regional iqtisadi inkişafın dövlət tənzimlənməsini zəruri edən səbəblərdir.

Azərbaycanda müstəqilliyinin ilk illərində regionlar arasında inkişaf fərqlərinin kəskin artması dövlət və hökumət tərəfindən aktiv regional siyasətin yeridilməsi vacib bir vəzifə kimi qarşıya qoyuldu. Bu siyasətin əsasını regionların sosial-iqtisadi inkişafına nail olmaqla onlar arasındakı fərqi minimuma endirmək təşkil edirdi. Regionların sosial-iqtisadi inkişafına aid mühüm Dövlət Proqramlarına qəbul etməklə və bu Proqramların icrasını təmin etməklə Azərbaycan regional iqtisadiyyatın inkişafında sıçrayışlı inkişafa nail ola bilmişdir.

Buna baxmayaraq, aktiv regional siyasətin yeridilməsi, regional inkişafın dövlət tənzim və idarə olunması Azərbaycan üçün hələ hələ müəyyən müddət ərzində aktual olaraq qalacaqdır.

2.4. İqtisadi idarəetmə xüsusiyyətlərinin təkmilləşdirilməsi

Regional idarəetmənin perspektivdə səmərəli təkmilləşməsi iqtisadi rayonlar miqyasında iki qrup məsələlər kompleksini birinci növbədə həll etməyi tələb edir:

1) İqtisadi rayonlara bölgü sisteminin inzibati-ərazi bölgüsü ilə sıx əlaqədə təkmilləşdirilməsi;

2) İqtisadi rayonlar üzrə idarəetmə orqanlarının yaradılması, onların hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi.

Öncə iqtisadi rayonlaşma ilə bağlı hazırda mövcud olan mübahisəli (respublikada iqtisadi rayonlaşma şəbəkələrinin sayı çoxdur və mübahisəlidir. Dövlət Proqramında verilmiş rayonların da əlavə əsaslandırılmasına ehtiyac var) məsələlər həll olunmaq, rayonlaşma şəbəkəsi, lazım gələrsə, təkmilləşdirilməlidir. Lakin iqtisadi rayonlaşdırmanın, bu rayonlarda idarəetmə məsələlərinin necə həll ediləcəyi əsasən respublikada inzibati-ərazi bölgüsünün vəziyyətindən və xarici ölkələrin regional idarəetmə sahəsində bizim ölkəyə uyğun gələn təcrübəsini necə istifadə etməyimizdən asılı olacaqdır.

Əgər ölkəmizdə mövcud inzibati-ərazi bölgüsü sistemi qalarsa, onda iqtisadi rayonlar özərsə məhsuldar qəfiyələrin inkişafının tənzim və idarə etmək bir qayda olaraq mühüm vəzifə kimi qarşısında duracaqdır. Əgər inzibati-ərazi bölgüsü forması təkmilləşsə daha effektiv orqanlara əhatə edən inzibati bölgüsü vahidlərinə (Məsələn: keçmişdə olduğu kimi qazalara, yaxud inzibati-təşərrüfat rayonlarına. e.X.Nuriyev) keçilsə, onda bu inzibati-təşərrüfat rayonları özərsə idarəetmə obyektiv zərurət olacaq, iqtisadi rayonlar isə istehsalın inkişafının ixtisaslaşması və regionlar özərsə dövlətin yerləşməsi məsələlərinin həlli vasitəsilə həll ediləcəkdir. Regional inkişafın idarə olunması üçün tərkib forması da inzibati bölgüsünün vəziyyətindən asılı olacaqdır. inzibati-ərazi bölgüsünün və iqtisadi rayonlaşdırmanın hazırkı formasında iqtisadi rayonlarda özərsə idarəetmə orqanlarının yaradılması elmi cəhətdən kifayət qədər əsaslandırılmamışdır və ərazi idarəetməsinin səmərəliliyi baxımından məqsədə uyğun deyil. Eyni zamanda məhsuldar qəfiyələrin inkişafı və səmərəli ərazi tərkibi mənafeyi hazırkı ərazi idarəetmə sisteminin iqtisadi rayonlar və bu tip digər regionlar üzrə məhsuldar qəfiyələrin inkişafını dövlət tənzim və idarəsi üçün mühüm vasitələrindən istifadə etməyi vacib vəzifə kimi qarşıya qoyur. Son illərdə həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində regionların sosial-iqtisadi inkişafı özərsə Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər) nəticələri ilə yerinə yetirilmişdir.

Regional inkişaf üzrə ikinci Dövlət proqramı da (2009- 2013-cü illər) nəticələri ilə yerinə yetirilməkdədir. Sosial-iqtisadi inkişaf davamı xarakter alması, maliyyə imkanları genişlənməsi, xarici investisiyaların qeyri-neft sektoruna axması davam edir. Lakin sürətli inkişaf prosesinin bağlanması, maliyyə imkanlarının genişlənməsinin özünü sosial-iqtisadi inkişafın inkişafı tənzimlənməsinin elmi və təşkilati-iqtisadi vasitələrindən daha geniş miqyasda istifadə olunması, bu istiqamətdə konseptual xarakterli tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Bunların ictisadında Azərbaycanın uzun müddətli sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının icrasını bütün təşkilati vasitələrindən biri kimi "Məhsuldar qəfiyələrin səmərəli yerləşməsi və gələnlərin inkişafı"

bag sxemi"nin iglenib hazrlanmasr miihiim ehemiyat kesb eda biler. Bu sxemdo respublikamrzda mehsuldar qativvelerin galacak kompleks inkigafr ve semereli yerlegmasin miihiim garti kimi geherlerin, xrlsusile regional medani-iqtisadi merkaz geherlerin (eyalet merkezlarinin) inkigaftna diqqatin arttrtlmast, onlarn Ostiln stlrarla inkigafrntn tamin edilmesi ve bu prosesin devlet tenzimlenmesi tadbirleri mLiHLim yer tutmaltdtr.

Həlli vacib olan mesalalardan biri da erazi idareetmenin tekmllegmesi, belediyyaların idareetmeda rolunun ve mesuliyyatinin arttnlmast istiqamotunda tedbirlər görülməsidir.

Melumdur ki, respublikamrzda movcud olan inzibati-erazi bolgUsLi va bunlann esastnda icra hakimiyyeti orqanlarr sonralar arabir deyigiklikler apanlmaqla osason 30-cu illerde formalagmrgdrr. Hazuda respublikamrzda inzibati rayon, gaher, gehar rayonlarr, qesabalarin va kendlarin gox genig icra hakimiyyet gabakesi mrivcuddur. Bununla yanagr respublikamrzda 15682 izvii olan 1718 belediyya orqanlan fealiyyat gcisterir. Bu devlet ve ozilni.iidareetma orqanlannrn faaliyyatinda paralellik, funksiyalarnda tekrarlar oldugu, balediyyeların fealiyyatinin bir hissesinin devlet biidcesinden dotasiya almaq hesabrna temin edildiyi, beladiyyaların onlara ayrrlmrq erazida teserri.ifatrn inkiqafnda mesuliyyetinin nisbeten aşağı olmasrna gerait yaradrr. Aydrndrr ki, bele erazi idaraetma sistemi gox pillalidir, iqtisadi cohatdon kifayet qader samereli deyil ve qabaqcl olkelerde movcud olan erazi idareetma praktikasnrn taleblere da kifayet qedar cavab vermir.

Fikrimizce, respublikamrzda iqtisadi sahede kegid dovruintin бага gatmasr erazi idaraetme sisteminde, onun tagkilatr strukturunda, yerli icra hakimiyyet orqanlan ile belediyyelar arasndakr mi.inasibetlerde de müəyyan tekmlleqdirmelar apanlmasnrn teleb edir. Olbetta bu prosesi heyata kegirerken respublikamrzda movcud olan obyektiv tarixi, coqrafi garaiti vo ahalinin milli x0susiyatlerini nezera almaq laztdtr. Baqqa sozle, Azarbaycantn miirekkeb colrafi movqeyi, gox millatlilik, ehalinin etnik qruplarrnrn movcudlu\$u, respublikanrn menafeleri akser hallarda ilst-Oste d0Smeyen boytlk dovlat lerin ehatasinde olmast, Ermanistanla olan miiharibe garaitli mtirekkab m0nasibatlor burada kifayat qeder g i.jcli.i icra hakimiyyat orqanlartntn mcivcudlulunu obyektiv zerureta gevirir.

Eyni zamanda demokratik cemiyyet inki\$af etdikca idareetmeda demokratiyanrn geniglandiyini ve demeli balediyye formasrnda yerli oztinLi idareetmenin inkigaf etmesinin obyektiv zerurat oldu{unu da yaddan grxarmaq olmaz. Demeli, yaxrn perspektivde respublikamrzda devlet ve belediyye idareetme formast paralel qalmalı va inkigaf etmalidir.

Respublikamızda dövlət və bələdiyyə idarəetməsinin elə bir təşkilati strukturu formalaşmalıdı ki, bu təşkilati struktur iqtisadi cəhətdən səmərəli olsun, yaxud maliyyə - iqtisadi cəhətdən nisbətən ucuz başa gəlsin, idarəetmə baxımından çevik olsun, hər iki idarəetmə formasının hüquq və vəzifələri reallaşsın, icra hakimiyyəti orqanları ilə bələdiyyə idarəetməsi bir-birini qarşılıqlı surətdə tamamlasın, idarəetmədə paralellik, təkrarlar aradan qalxsın. Bələdiyyələr onlara həvalə edilməmiş ərazilərdə təsərrüfatın inkişafına, sosial vəzifələrin yerinə yetirilməsinə daha çox məsuliyyət daşıсын, eyni zamanda bu vəzifələri yerinə yetirmək üçün maliyyə imkanları genişlənsin, səlahiyyətləri artсын. Başqa sözlə, bələdiyyələr onlara həvalə edilməmiş ərazilərdə iqtisadiyyatın inkişafına, sosial məsələlərin həllinə məsuliyyət daşıyan bir növ icraat direktor, icra hakimiyyət orqanları hamını ərazidə dövlətin mənafeyini təmin edən, dövlət mənafeyi ilə yerli mənafeyi əlaqələndirən dövlət icraya nəzarət orqanı kimi fəaliyyət göstərsin. Respublikanın və onun ayrı-ayrı regionlarının müxtəlif formalarında təhlükəsizliyi (iqtisadi, ekoloji və i.ə.) təmin olunsun.

2.5. Regional problemlər

Son dövrlərə qədər Azərbaycanda dövlətin aktiv regional siyasət yeritməsi imkanları zəif olmuşdu ki, bu da regionların inkişafının ardıcıl, razılaşdırılmış və balanslaşdırılmış vahid strategiyasının olmamasına, regional disproporsiyaların daha da artmasına və regionların asimmetrik inkişafının güclənməsinə səbəb olmuşdu. Lakin artıq 11 fevral 2004-cü ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin Fərmanı ilə «Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı»nın təsdiq edilməsi bu sahədə vəziyyətin yaxşılaşmağa doğru sürətlə dəyişməyə başladığını göstərir. Bu proqram son illərdə respublikamızda regional siyasət sahəsində həyata keçirilən ən əhəmiyyətli tədbir olub ölkə prezidentinin „Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında" 24 noyabr 2003-cü il tarixli Fərmanında qarşıya qoyulmuş strateji vəzifənin — Azərbaycanın hərtərəfli inkişafı və iqtisadi cəhətdən güdrətli dövlətə çevrilməsi vəzifəsinin yerinə yetirilməsində çox mühüm mərhələdir. Dövlət proqramının əsas məqsədi "Azərbaycan Respublikasının rayonlarında mövcud potensialdan səmərəli istifadə etməklə iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafına, istehsal müəssisələrinin fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsinə, ixrac yönümlü məhsul istehsalının

stimullaşdırılmasına, yeni sahibkarlığın inkişafı yolu ilə əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına, məşğulluğun səviyyəsinin, xüsusilə də gənclərin faydalı əməklə məşğulluğunun artmasına və ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafına nail olmaqdır" . Dövlət proqramı Azərbaycanın regionlarının inkişafını nəzərdə tutan regional siyasətdə və regionların inkişafında keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanğıcıdır. 2004-2008-ci illər üçün nəzərdə tutulmuş bu proqramın reallaşdırılması respublikamızın regionlarının sosial-iqtisadi inkişafına güclü təkan vermiş, regionlarda mövcud olan çoxsaylı problemlərin həllinə şərait yaratmış, regionlararası fərqlərin azaldılması, məşğulluq səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin yeni vüsət alması, yoxsulluğun azaldılması, infrastrukturun inkişafı və s. baxımından müsbət nəticələrin əldə olunmasına imkan vermişdir. Beş il üçün nəzərdə tutulmuş bu proqramın demək olar ki, əksər tədbirləri dörd ildə uğurla yerinə yetirilmiş, proqram məqsədlərinə nail olunmuşdur. Artıq növbəti dövr üçün yeni proqramın hazırlanmasına başlanılmışdır. Yeni proqramda diqqət yetirilməli olan başlıca məsələlərin müəyyənləşdirilməsi üçün dünya təcrübəsində regional inkişaf problemlərinin həlli yollarının öyrənilməsi və bu təcrübədən yaradıcılıqla istifadə olunması əhəmiyyətli ola bilər. Bu baxımdan regional inkişaf problemi və onun həll edilməsində dövlətin həyata keçirməli olduğu tədbirlərin ümumi istiqamətlərinin müxtəlif regional inkişaf nəzəriyyələri çərçivəsində şərhinə və regional inkişafda ciddi uğur qazanmış regional planlaşdırma texnologiyalarına, regional inkişafda insan kapitalının roluna nəzər salaq.

Elmi ədəbiyyatda regionlar arasında fərqlərin yaranmasının bir sıra tarixi, təbii-iqtisadi və sosial-mədəni səbəbləri göstərilir ki, bunları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Təbii-coğrafi bərabərsizliklər: Bu bərabərsizliklər birbaşa təbii resurslar və fiziki mühütlə əlaqəlidir. Əlverişli hava, su və quru nəqliyyatı üzərində yerləşən, zəngin faydalı qazıntı yataqlarının yerləşdiyi regionlar bu imkanlardan məhrum olan regionlarla müqayisədə üstün inkişaf potensialına malikdir;

- İqtisadi-funksional bərabərsizliklər: Bu eyni istehsal faktorunun müxtəlif regionlarda fərqli məhsuldarlıq və rentabelliyyə malik olmasından və istehsal amillərinin bu regionlar arasında qeyri-bərabər bölgüsündən irəli gəlir. Bununla yanaşı regionda hər hansı bir istehsal faktorunun olmaması və ya məhdud miqdarda olması da istehsalın səmərəli şəkildə həyata keçirilməsinə mane ola bilər;

- Sosial-mədəni bərabərsizliklər: Bu birbaşa insan kapitalı ilə bağlı məsələdir. Belə ki, insanların davranışları, sahib olduqları dəyərlər sistemi, təhsil səviyyəsi, fiziki sağlamlıqları arasındakı ümumi fərqlər də regionlar arasındakı qeyri-bərabər inkişafın səbəbləri arasındadır.

Regional inkişaf problemi iqtisadi ədəbiyyata daxil olan dövrdən bu günədək regionların kompleks inkişaf etdirilməsi və onun tənzimlənməsi ilə bağlı çoxlu fərqli fikirlər meydana gəlmişdir. Bu fərqlilik xüsusilə regional bərabərsizliklər, onların səbəbləri və aradan qaldırılması yolları ilə bağlı olmuşdur. Xüsusilə, bərabərsizliyə perspektiv yanaşmalarda aşağıdakı üç istiqamət fərqlənir:

- Birinci istiqamətə görə regionlararası bərabərsizlik zaman keçdikcə azalacaqdır. Çünki sosial-iqtisadi inkişaf əvvəl-axır öz-özünə ölkənin bütün səthinə yayılacaq və geri qalmış regionlar da inkişaf edəcəkdir;

- İkinci istiqamət belə hesab edir ki, bu bərabərsizlik zəif inkişaf etmiş ölkələrdə getdikcə artacaq, inkişaf etmiş ölkələrdə isə azalacaqdır;

- Üçüncü istiqamətə görə, regionlararası bərabərsizliklər dövlət müdaxiləsinin məhdud olduğu ölkələrdə getdikcə dərinləşəcək.

Lakin belə bir fakt da var ki, regionlararası kəskin bərabərsizlik zərərli daxili və xarici miqrasiya, süni şəhərləşmə, hədsiz infrastruktur yüklənməsi, ekoloji çirklənmə, hətta regional separatçılıq kimi proseslərlə nəticələnir ki, bu da bütövlükdə ölkəyə çox baha başa gələ bilər. Burada ən vacib məsələ ondan ibarətdir ki, müasir hüquq sistemləri ölkənin bütün vətəndaşlarının hüquq bərabərliyini təmin etməyə çalışdığı halda regional bərabərsizlik iki istiqamətdə bu prinsipi pozur:

- İqtisadi hüquqlar: Belə ki, müxtəlif ərazilərdə fərdlər istər işlə təmin olunma, istərsə də eyni işə görə eyni əmək haqqı almaq hüquqlarını bərabər səviyyədə reallaşıra bilmirlər;

- Sosial hüquqlar: Bu müxtəlif regionlarda yaşayanların səhiyyə, təhsil və mədəni xidmətlərdən eyni dərəcədə istifadə edə bilməmələri kimi başa düşülür.

Ölkədə kompleks sosial inkişafa nail olmaq ilk növbədə inkişafın regional aspektlərinə diqqəti artırmaqla həyata keçirilməlidir. Bunun üçün regionların sosial ehtiyacları və sosial inkişaf imkanları elmi şəkildə qiymətləndirilməli və zəruri tədbirlər həyata keçirilməlidir. Regionlarda sosial inkişafın təmin edilməsi sosial infrastrukturun inkişafından çox asılıdır. Bu sahəyə qoyulan investisiyalar sosial infrastruktur xidmətlərinin intensivləşməsi və keyfiyyət göstəricilərinin artmasına səbəb olur ki, bu da regionlarda inkişafın əsas hərəkətverici qüvvəsi olan insan kapitalının artması

ilə nəticələnəcəkdir. Yüksək insan kapitalı isə daha yüksək gəlir, başqa sözlə daha az yoxsulluq deməkdir.

Sosial inkişafın təmin edilməsində dövlət büdcəsinin, başqa sözlə ictimai fondların rolu artırılmalıdır. Belə ki, sosial sfera müəssisələrinin xidmətləri əsasən ictimai xarakter daşıdığından özəl sahibkarlıq üçün az cəzbedicidir. Məhz bunu nəzərə alaraq Azərbaycan hökuməti irəlidəki illər ərzində dövlət investisiyalarının əsas istiqamətini belə müəyyənləşdirmişdir: "investisiya siyasətində dövlət investisiyalarının əsasən regionların infrastruktur və kommunal xidmət təminatının yaxşılaşdırılmasına, sosial obyektlərin inşasına yönəldilməsi əsas hədəf olacaqdır". Eyni zamanda bu sahələrə özəl investisiyalar da cəlb edilməlidir. Xüsusilə tam təsərrüfat hesablı müəssisələrin özəl bölmə tərəfindən yaradılması və idarə olunmasına şərait yaradılmalıdır. Bundan başqa təhsil, mədəniyyət və incəsənət kimi sahələrdə özəl bölmənin xeyriyyəçilik fəaliyyətləri dövlət tərəfindən təşviq edilməlidir. Sosial infrastrukturun inkişafının maliyyələşdirilməsi yolunda digər bir addım da istər bələdiyyələr çərçivəsində, istərsə də müstəqil şəkildə xeyriyyə fondlarının yaradılması və onların fəaliyyətinin genişləndirilməsinə yardım etməkdir.

Sosial infrastruktur xidmətləri daha çox birbaşa insan kapitalına istiqamətləndiyindən və bu sahələr kifayət qədər əmək tutumlu olduğundan belə müəssisələrin yaradılması prosesində həm kadrların yüksək ixtisasına fikir verilməli, həm də onların məhsuldarlıq göstəricilərinə diqqət artırılmalıdır. Sosial xidmətlərin intensivliyi və keyfiyyət göstəricilərinin artırılması tətbiq olunan texnologiyadan kifayət qədər asılı olduğundan belə obyektlərin yaradılması zamanı bu məsələyə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Məsələn, indiki dövrdə təhsil, səhiyyə və s. kimi sosial infrastruktur obyektlərində kompüter texnologiyalarından istifadəyə xüsusi diqqət göstərilir. Belə ki, idarəetmədə iştirak edən kadrlar elmi texniki yenilikləri kifayət qədər tez mənimsəməlidirlər, yüksək intellektə malik olmalıdırlar.

Regionlarda iqtisadi aktivliyin yüksəldilməsi, sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılması onların daha çox mənimsənilməsini zəruri edir ki, bu da nəqliyyat və rabitə infrastrukturunun inkişaf etdirilməsini prioritetə çevirir. Ölkəmiz beynəlxalq nəqliyyat və kommunikasiya şəbəkəsi üzərində yerləşdiyi üçün və bu amildən daha yaxşı istifadə edilməli, ilk növbədə nəqliyyat-rabitə infrastrukturunu beynəlxalq tələblərə cavab verə biləcək səviyyəyə çatdırılmalıdır ki, bu istiqamətdə işlərə artıq başlanılmışdır.

Regional iqtisadi siyasətin problemləri və onların həlli yolları

Respublikada regional inkişafın uğurla təmin olunmasının mühüm və ümum şərti ölkənin yerli şəraitinə və beynəlxalq təcrübənin tələblərinə cavab verən region inkişaf siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsidir.

Sosial- iqtisadi inkişaf siyasəti dedikdə ölkənin sabit iqtisadi inkişafına nail olmaq, ölkədaxili və xarici ziddiyyətləri aradan qaldırmaq. ölkənin iqtisadi müstəqilliyini təmin etmək və əhəlinin həyat səviyyəsini yüksəltmək üçün dövlət tərəfindən qarşıya qoyulan cari və strateji məqsədlər, vəzifələr və onların yerin yetirilməsi vasitələri nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasında regional iqtisadi siyasətin əsas problemləri aşağıdakılardır:

- Regional iqtisadi-inkişafa dair Dövlət Proqramlarının yerinə yetirilməsinə təsir edən əlavə mexanizmlərin aşkara çıxarılması və tətbiq edilməsi,
- Regionlarda yeni müəssisələrin yerləşdirilməsi işinin sürətləndirilməsi.
- regional iqtisadi siyasətə aid mövcud normativ-hüquqi bazanı təkmilləşdirilməsi,
- İnkişaf etmiş xarici ölkələrin təcrübəsində sınaqdan keçmiş və Azərbaycanı yerli şəraitinə uyğun gələn və regional proqramların yerinə yetirilməsini təmin edə bilən yeni qanunların qəbul edilməsi.

Regional iqtisadi siyasət sahəsində qeyd olunan problemləri həll etmək üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunur:

- Respublikanın bütün inzibati ərazi vahidlərinin və iqtisadi rayonlarının daxili maddi ehtiyatlarından, elmi-texniki, əmək və maliyyə resurslarından səmərəli istifadə etmək,
- Xarici maddi, maliyyə, kadrlar və elmi-texniki resursların inkişaf səviyyəsinə nisbətən aşağı olan iqtisadi rayonlara daha çox cəlb edilməsi.

-imkan daxilində xarici sahibkarlarla milli sahibkarların birgə və müstəqil formalarda təsərrüfatçılıq formalarının və fəaliyyətinin təşkili